

ADEM HANDŽIĆ, *Nahija Tešanj u 16. stoljeću*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2019., 115 str., priredio Aladin Husić

Dr. Adem Handžić, poznati bosanskohercegovački osmanist, rođen je u Tešnju 1916., a umro u Sarajevu 1998. godine. Poviješću rodnoga grada bavio se onoliko koliko su mu to dopuštale obveze i projekti Orijentalnoga instituta u Sarajevu, gdje je proveo najveći dio radnoga vijeka, a četiri od nekoliko desetaka njegovih radova u periodici odnose se upravo na Tešanj i okolinu: *O nekim kulturno-historijskim osobnostima Tešanjske nahije u XVI stoljeću* (Prilozi za orijentalnu filologiju, 30(180), Sarajevo, 1980.), *O kretanju stanovništva u regionu srednjeg toka rijeke Bosne (međuprostor Maglaj-Doboj-Tešanj) od druge polovice XV do kraja XVI stoljeća* (Zbornik Migracije i Bosna i Hercegovina, Institut za istoriju, Sarajevo, 1990.), *Gazi Husrev-begovi vakufi u Tešanjskoj nahiji u XVI stoljeću* (Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, II-III, Sarajevo, 1974.) i *Dokumenat o prvom službenom popisu Husrev-begova vakufa iz 1604. godine* (Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, XV-XVI, Sarajevo, 1974. godine).

O Handžićevoj vezanosti za zavičaj mnogo govori njegova želja da bude pokopan ispred tešanjske Harman (Guvnjanske) džamije, u kojoj je službovao njegov otac Rešid-efendija, a poznato je i to da je nerijetko naglašavao kako se poviješću svoga kraja nije uspio pozabaviti onoliko koliko je želio.

U njegovoj pisanoj ostavštini našao se veći broj u različitoj mjeri dovršenih priloga o raznim temama, među kojima je bilo i nekoliko vezanih za Tešanj. Priređivanja se, na nagovor Amira Brke, književnika i direktora izdavača knjige, Centra za kulturu Tešanj, prihvatio dr. Aladin Husić. On se u uvodnom tekstu ukratko osvrnuo na nekoliko slučajeva objavljivanja tekstova nađenih u ostavštinama vrsnih b-h povjesničara te obrazložio metodologiju prema kojoj je priredio Handžićeve tekstove o Tešnju.

Riječ je o tri rada: "Nahija Tešanj" (str. 13-68), "Urbani razvitak Tešnja" (str. 69-98) i "Tešanjski vakif Ferhad-beg" (str. 99-113), koje je priređivač poredao logičnim slijedom, ostavivši autorove radne naslove.

U prvom radu detaljno je opisan osnutak nahije Tešanj i njezin prvotni teritorijalni opseg te, ukratko, njezino kasnije širenje i razvoj. Ambijent je nešto drugačiji nego u drugim dijelovima današnje BiH dotad zauzetim od osmanlijske vojske, i to ponajprije zbog planskoga naseljavanja Vlaha s područja istočne Hercegovine i Crne Gore. Katoličko stanovništvo bježi pred osvajačima, a da je dotad bilo dominantno, ilustrira podatak da su im pripadale sve dotad spominjane kulturne ustanove na prostoru nahije Tešanj: župa Kuzmađanje, sa sjedištem na području današnje Banje Vrućice sa srednjovjekovnom crkvom s lijeve strane rijeke Usore, župa Glaž s franjevačkim samostanom svetoga Nikole kod današnjih Kulaša, te crkva svetoga Jurja koju u Tešnju 1461. godine podiže Radivoj Kotromanić.

U opisu naseljavanja Vlaha prikazan je i nastanak vlaških nahija Trebotin, Ozren i Usora, kao i razmjerno jaka i brza ekspanzija vlaških domaćinstava na široko područje, sve do nahije Vrbanja (Kotor Varoš), što već sredinom 16. stoljeća dovodi do podizanja pravoslavnih crkava i manastira. Budući da Vlasi sa sobom često donose i nazive nekadašnjih naselja, dolazi i do značajnih toponomastičkih promjena pa se, dok se u Husrev-begovoj vakufnami navode samo stari, u popisima iz 1568. i 1604. godine dodaju i novi nazivi naselja. Autor, dakako, ne propušta podsjetiti na organizaciju vlaških naselja i porezni sustav koji je, kako znamo, bio specifičan, drugačiji nego u ostalim zaposjednutim područjima današnje BiH.

Ratarstvo i stočarstvo navode se kao glavne značajke kada je riječ o privredi na području koje se obrađuje, a detaljno su naznačene i glavne ratarske kulture, ponajprije žitarice. Iz toga slijedi da se osjećala potreba za mlinovima. Njihov se broj ne navodi, ali se zna da su oni na rijeci Usori bili u pogonu tijekom cijele godine. U većini naselja postoje vinogradi, i to kako u nemuslimana, tako i u muslimana, a površine pod lozom stalno se povećavaju. Vinogradarstvo je neusporedivo zastupljenije od voćarstva pa je postojanje voća zabilježeno u samo 2-3 sela. Uzgajanje lana, tada glavne sirovine za proizvodnju platna, uzgoj povrća te sakupljanje sijena karakteristični su za svako selo i gotovo svako domaćinstvo nahije, a značajan udio zauzima i pčelarstvo, jer je med u to doba jedino sladilo koje je korišteno. I pčelarstvo se opsegom širi pa se vosak u Dubrovnik vjerojatno izvozi i s ovoga, kao i s nekih drugih područja u Bosni i Hercegovini.

Slijedi i detaljan opis naselja nahije Tešanj s mnoštvom korisnih podataka. Naselja su podijeljena na: a) vlaška, u hasu bosanskoga sandžaka, b) sela Husrev-begova vakufa, tzv. Čifluk Kuzmađanje,

od kojih su prihodi namijenjeni za njegove zadužbine u Sarajevu, c) zeamete i d) timare. Prva skupina obuhvaća pet sela odnosno zajednica manjih i teritorijalno bliskih sela, u Husrev-begovu vakufu ih je 20, u zeamete pripada jedino Tešanj, a prihodi predstavljaju dio zeameta Ferhad-bega, sina Iskenderova, glavnoga tešanskog legatora, dok najveći dio područja, zemljoradničkih naselja, uključujući sela, mahale, mezre, čifluke, kao i urbano podgrađe tvrđave u Doboju, čine timari.

Podatci su optimalno sistematizirani i, na kraju članka, tabelarno prikazani. Uključuju broj stanovnika u svakom od naselja, posebno muslimana, posebno nemuslimana, broj kuća, baština i samaca. U muslimanskom stanovništvu navodi i broj onih koji su nemuslimanskog podrijetla, a kod nemuslimana i koja od sela imaju kneza i primićure. Na kraju se navode i porezi, odvojeno kad su u pitanju zemljoradnici i vlaške filurije. Za sva naselja donose se podatci iz oba popisa obavljena u to doba, ona iz 1568. i 1604. godine.

U drugom članku "Urbani razvitak Tešnja" Handžić se najprije bavi razvitkom podgrađa tešanskoga grada. Ovdje za razumijevanje ukupne situacije treba naglasiti podatak da je Tešanj neko vrijeme bio dijelom tzv. Bosanske države, odnosno feudalne oblasti Radivoja Kotromanića, da bi grad i okolno područje kasnije opet došli pod vlast Mađara. Pod mađarskom vlašću će, kako tvrdi Handžić, ostati od nešto prije 1501. do 1520. godine.

Kako je već rečeno u prvom članku, katoličko stanovništvo bježi pred Osmanlijama, koji grad zatječu pust, bez stanovnika. Stanovništvo je, pa prema tome i prihodi, malobrojno i u popisu obavljenu 1528., kada je naseljeno samo 36 kuća, od čega 15 muslimanskih i 21 nemuslimanska. Uglavnom se radi o doseljenicima za koje je navedeno odakle su došli, a gotovo svi muslimani su "novi", jer samo trojica imaju očeve muslimane. Muslimani su uglavnom doseljeni iz nahije Brod, dok nemuslimani dolaze s raznih strana.

Iz načina popisivanja izgledalo je da je Ferhad-begova džamija najstarija muslimanska bogomolja u podgrađu i da se urbana jezgra razvija oko nje, ali je iz jedne bilješke o Ferhad-begovu čifluku vidljivo da je derviška tekija Sufi Oruča, odnosno njezin mesdžid, današnja Hamza-begova džamija, podignuta prije, oko 1530. godine (Ferhad-dija je sagrađena oko 1559. godine), a vjerske potrebe zadovoljavaju se i u džamiji Selima I. u samoj utvrdi, vjerojatno zatečenu objektu, prenamijenjenom i prilagođenom za vjersku službu.

I u vrijeme izgradnje Ferhadije razvitak Tešnja je, ponajprije zbog i dalje prisutne nesigurnosti uslijed propasti Jajačke banovine, još uvijek spor. Uskoro, međutim, od nemuslimanske varoši ipak prerasta u kasabu i službeno dobivši taj status. Kao gradsko muslimansko naselje, odnosno kasaba, naveden je 1570., što znači da tada već ima dovoljno stanovnika, glavnu džamiju i tjedni pazarni dan. Islamizacija je vidljiva po činjenici da se za čak četvrtinu domaćina kao očevo ime navodi Abdullah, što označava nove muslimane, a udio kršćana postaje gotovo neznatan; ukupno je u Tešnju tada, uz 152 muslimanske, samo sedam nemuslimanskih kuća. Stanje će i kasnije ići u tom smjeru, pa je 1604. u Tešnju, uz 273 muslimanske kuće, zabilježena samo jedna kršćanska.

Posebno zanimljiv je Handžićev detaljan osvrt na rodbinske, političke i ekonomske veze sandžak-bega Husrev-bega i Ferhad-bega, dvije najznačajnije osobe u vrijeme nastanka i urbanizacije Tešnja i dva najveća tešanjiska vakifa, što ne čudi mnogo kada se zna da su obojica bili i članovi carske porodice. Također se detaljno donosi i sadržaj Ferhad-begove vakufname iz koje je razvidno administrativno-upravno i vjersko uređenje i funkcioniranje kasabe i okolnoga područja.

U posebnom poglavlju donosi se opis tešanjiske utvrde te navode godišta gradnje pojedinih objekata, kao i pojedinosti o njezinu funkcioniranju, uz podatke o brojnom stanju vojnika koji je čuvaju u određenim razdobljima, promjenjivo već prema tome kakva je vojna situacija u širem okruženju.

I razvoj podgrađa stavljen je u posebno poglavlje. Podgrađe se, prema Handžiću, prvi put spominje nekoliko godina nakon konačnog osmanlijskog osvojenja, 1528. godine, a tada pripada kadiluku Brod. U nastavku članka donose se i podatci o svim tešanjiskim džamijama, od one improvizirane, u utvrdi, preko izgrađenih u prvim desetljećima, pa do svih sagrađenih tijekom sljedećih stoljeća.

U trećem članku detaljno je predstavljena osobnost tešanjiskoga vakifa i utemeljitelja Ferhad-bega. Sin je Iskender subaše, kasnije Iskender čehaje, nastanjena u Sarajevu, gdje se nalaze i sela njegova zeameta, oženjena sultanovom sestrom, člana svite bosanskoga sandžak-bega Mustafe-paše Juriševića. Ferhad postaje nositelj timara, sastavljena od sela u sarajevskoj, visočkoj i lašvanskoj nahiji, a na tešanjiskom području prisutan je od 1528. godine. Uz stjecanje novih čifluka, na kojim sâm pospješuje naseljavanje, katkad i sa svoga starog timara, napreduje i u službi, što mu, sve zajedno, stalno povećava imetak.

Zahvaljujući tome uspijeva izgraditi džamiju i, zajedno s drugim poduzetim mjerama (djelovanje na planu islamizacije i povećanja broja stanovnika, dovođenje vode pred džamiju, izgradnja javne banje i kanalizacije itd.) donijeti Tešnju status kasabe.

Tri dosad neobjavljena članka znatan su doprinos povijesti i prošlosti Tešnja i okolnoga kraja (Usora, Maglaj i Doboj s pripadajućim područjem), a time i osmanskoga doba u Bosni i Hercegovini. Donose brojne nove podatke i spoznaje, a činjenica da se, jer članci vjerojatno nisu pisani kako bi bili objavljeni na jednom mjestu, neki podatci ponavljaju nimalo ne umanjuje vrijednost članaka i u tom smislu je, po najprije radi konteksta koji čitatelj ovako saznaje, priređivač ispravno odlučio ne zadirati u njihovu cjelinu.

Također treba naglasiti kako je odluka Izdavača da za priređivača angažira dr. Aladina Husića logična, jer se spomenuti znanstvenik i prije bavio poviješću Tešnja, a Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj izdao je 2017. njegovu knjigu *Prilozi za historiju grada Tešnja*.

Milo Jukić